

«Պարոն Տեսչի ժողովրդական վարժարանաց կուպանու շրջանի» Առ հաղորդագրութիւն Ձեր, ի 4-էն սեպտեմբերի տարւոյս համարաւ 1313, պատիւ ունիմ ծանուցանել Ձեզ, ողորմած Տէր, թէ ի պատճառս չստանալոյ իմ մինչև ցայսօր ի Սինոդէն սրբոյ էջմիածնի զկարգադրութիւն յաղագս ի կատար ածելոյ զԲարձրագոյն հաստատեալ ի 16 փետրվարի այսր ամի կանոնս վասն եկեղեցական Հայոց դպրոցաց, ես չհամարիմ ինձ իրաւունս անընդմիջաբար առնել ըստ այսմ առարկայի զորպիսի և իցէ կառավարութիւն. ուստի այսօր իսկ ընդ համարաւ «268, ես ի վերայ հիման Ձերդ գրութեան գիմեցի առաջարկութեամբ ի Սինոդն սրբոյ էջմիածնի»:

(Շարունակելի)

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՀԵՏՔՈՎ

Գլ. Ը.

Երբ պատուր Մէկուէլ ու Գրէյ ժողովարանից տուն էին վերադառնում, արդէն բաւական ուշ էր, մօտ գիշերուայ ժամի 10—11-ը: Փողոցները լիքն էին ամբոխով: Մայիսի վերայ մանրավաճառները ծախում էին ամեն տեսակ էփանագին ապրանքներ մեծ խանութներից մնացած: Ամենուրեք լսում էին աղմուկ, աղաղակ, հարբած մարդկանց երգերը: Համարեա թէ ամեն մի տան մէջ գինեւտուն, դարե՛ջրատուն, կամ մի այլ աւելի կասկածելի նկուղ կար: Ուղիղ Անկիւնի բնակիչները խումբ խումբ մտնում ու դուրս էին գալիս այդ տե-

զերը, ծերեր և երիտասարդներ, տղամարդիկ ու կանայք, նրանց մէջ երևում էին նաև պատանիներ և նոյն իսկ երեխաներ:

— Այս ամենը ցաւալի և սոսկալի է, — ասաց Մէկսուէլ Գրէյին, — և ինչպէս այս ամենը մի կենդանի կշտամբանք, մշտական յանդիմանութիւն է դէպի այդ թշուառների ամենաէական կարիքներն ունեցած մեր յանցաւոր անտարբերութեան նկատմամբ:

Մենք ունինք մեզ համար թանգարաններ, համերգներ, ժողովարան, թատրոն, գրադարան, ամեն տեսակ գիտական, գեղարուեստական, գրական և այլ ընկերութիւններ ու համախմբումներ, իսկ ժողովրդին թողել ենք միմիայն գինետունները և դեռ պատահած դէպքում վրդովւում ենք, որ ժողովուրդը փչացած է, հարբեցող և երբեմն վայրենի, ինչպէս գաղան:

Դուք իրաւացի էք, թանկագին պատուր, — ասաց Գրէյ: — Ստոր դասակարգերի դրութիւնը հանգստեան և խելացի զուարճութեանց տեսակէտից շատ ցաւալի է, եթէ կամենում էք, ես կասեմ աւելին. շատ սարսափելի է: Այդ խելզ թշուառները գինետան զոհ են դարձած: Ես, որպէս անդամ Սպիտակ Խաչի, ուսումնասիրել եմ երկրի դրութիւնը և հասկանում եմ, թէ ինչու Ուղիղ Անկիւնի բնակիչները իրենց արբեցութեան են տուել: Նրանք չեն կարող չխմել: Նախ և առաջ նրանք բոլորն էլ շատ վատ են կերակրւում: Նրանց կազմուածքը քայքայուած է, ուստի և գրգիռների պէտք է զգում: Այդպիսի գրգռումն ամենից հեշտ ձեռք է բերւում որոշ չափ ալկոհոլի գործածութեամբ, որ այդ դէպքում, համարեա թէ, անհրաժեշտ է: Նա սնունդ չի տալիս, բայց գրգռում է յոգնած նեարդերը և խմողը կարծում է թէ գրանով աւելանում են իւր ուժերը:

Պէտք է հնարաւորութիւն տալ այդ թշուառներին աւելի լաւ կերակրուելու, ճաշարաններ բաց անել, որտեղ ցանկացողները էփան գնով կարողանային ստանալ պարզ, բայց թարմ, առողջարար ու սննդարար կերակուր:

Երկրորդ, անհրաժեշտ է բանուոր մարդկանց համար աւելի լաւ բնակարաններ հայթհայթել: Նրանց այժմեան բնակարանները ուղղակի գէպի գինեատուն են մղում խեղճերին: Բաւական է մի տասնեակ այդպիսի բնակարաններ աչքի անցնել համոզուելու համար, որ նրանց բնակիչները չեն կարող չգայթակղուել գինետնով կամ մի այլ խմիչքեղէնի խանութով: Սենեակները փոքր են, լիքը լցուած, օդը խեղդող, կեղտոտ: Մի սենեակում, որտեղ ամենաշատը կարող էին տեղաւորուել երկու երեք հոգի, ապրում են վեց, ութ, երբեմն տասը հոգի: Պարզ է, որ նրանք կարող են գնալ իրենց սրջը միմիայն քնելու համար, իսկ ազատ ժամերը նրանք ստիպուած են փողոցում անցկացնելու: Տօն օրերին դիտեցէք բանուորական թաղերի փողոցները, նրանք լի են ամբօխով: Մարդիկը տեղ չունին իրենց ազատ ժամանակը անցկացնելու, նրանք հնարաւորութիւն չունին տանը մնալու: Իսկ փողոցում, հարկաւ, չի կարելի ամբողջ օրով կամ ժամերով մնալ: պէտք է մի տեղ մանել մի քիչ նստել, հանգստանալ, տաքանալ: Ահա այստեղ գինեատունը ներկայացնում է իբրեւ մի անգլիմադրելի գայթակղութիւն: Այնտեղ ընդարձակ է, գրաւիչ և ուրախ, նստադուռ է օրգանը կամ դրամաֆօնը: Խնչպէս չգայթակղուել: Իւրաքանչիւր մարդ հանգստանալ է ցանկանում իւր խղճուկ ու ճնշող կեանքի իրականութիւնից, ցանկանում է գէթ մի վայրկեան վայելել եթէ ոչ իսկական բախտաւորութիւն, գոնէ նրա խաբկանքը:

Պէտք է ուղիղ Անկիւնի բնակիչների և նոցա նմանների համար հայթհայթել հանգստանալու տեղեր, ուր նրանք կարողանային լի օրերը մի երկու ժամ և տօներին ամբողջ օրը օգտակար և մարդավայել ժամանակ անցկացնել: Բանուորական բազմաշատ թաղերի զանազան ծայրերում պէտք է ունենալ դահլիճներ ամեն տեսակ ընթերցանութեան և դասախօսութեան համար, փոքրիկ գրադարաններ, երգեցողութեան, երաժշտութեան մարմնաւորութեան, բացատրութեան և մտքերի փոխանա-

կութեան համար յարմարաւոր տեղերս Երաշխաւորում եմ, որ այդպիսի տեղերը երբէք դատարկ չէին մնալ:

Երբ մարդուն խանաւ փոսի տեղ մաքուր անկողին և շան բնի տեղ իսկ բնակարան են առաջարկում, հազիւ կարելի լինի վիճել թէ ընդհանուր բնարութիւնը զո՞րք կը լրինի: Հաւատացէք, մարդիկ միշտ և ամենուրեք մարդիկ են: Եթէ մենք՝ մեծ թաղերի բնակիչներս լոյս ենք փնտռում և նեղում ենք մեր կեանքի կոպտութիւնից, հետեւապէս Ուղիղ Անկիւնի բնակիչներն ևս նոյնքան հաճութեամբ կը կերպարանափոխէին իրենց կեանքը դէպի լաւը, եթէ կարողանային և հասկանային թէ ինչպէս պէտք է անել այդ:

Երբ մարդ խեղդւում է և չի կարողանում լողանալով ամբողջութեամբ գալ, մօտիկ գտնուողների պարագն է օգնել նրան: Ներկայ դէպքում Ուղիղ Անկիւնի բնակիչների մօտ գտնուողները մենք ենք և մեր պարագն է օգնութեան հասնել նրանց: Եւ տեսէք թէ որքան ծաւալի են նրանք սիրոյ խօսքերի ու կարեկցութեան: Ի՞նչ հրաշալի տեսարանի ներկայ եղանք այսօր ժողովարանում: Հէնց որ փաթի ինչ ջերմութիւն զգացուեցաւ «Բարոգում» խկոյն և եթ լսուեցան օգնութեան կանչող աղաղակներ, մարդիկ դէպի լոյսը դարձրին իրենց երեսը:

—Այո, այսօրուայ զգացածս կեանքիս լաւագոյն բուսկներէց մէկն էր,—մտախօհ ասաց Մէկսուէլ, բայց ինչպէս պէտք է շարժել հասարակութեան ունեցած անտարբերութիւնը դէպի այդ թշուառ ամբօխի ախտերն ու ցաւերը, որոնց տակ հեծում են հազարաւոր ու միլիոնաւոր մարդիկ:

—Պէտք է դորժը սկսել բարձր դասակարգից—ասաց Գրէյ. այստեղ ինտելիգինտ դասակարգը պէտք է յիշէ Փրկչի խօսքերը. «բժիշկ, բժշկիր քո անձը»: Եւ յիշում եմ մի բնորոշ տեսարան: Մի անգամ ամառը ոմն մեծ գործարանատէր հրաւիրեց ինձ ճաշի իւր ամարանոցը: Ամարանոցը շինուած էր մի հրաշալի պուրակում ծովի ափին: Բոլորս ութ հոգի էինք, տանտէրը, երկու ուսուց-

մեր առաջ: Համաձայնուեցէք, որ զգաստութեան քարոզիչներն համար այս այնքան էլ պատշաճ դրութիւն չէ, կամ աւելի ճիշտն ասած, մենք այս տեսակ պատրաստութեամբ անպէտք ենք արբեցութեան դէմ կռուելու համար:

— Եւ այսպիսի տեսարաններ, թանկագին Մէկսուէլ, ասաց Գրէյը՝ դառնալով իւր հիմնական մտքին, բացառիկ երևոյթներ չեն:

Բերեմ մի օրինակ: 1900 թուին Բերլինում կայացած բժիշկների միջազգային համաժողովի առթիւ քաղաքը ճաշ սարքեց: Այդ ճաշի ժամանակ այնքան շամպայն, գինի, գարեջուր և կոնեակ էր գործածուել, որ չար լեզուների ասելով, իրենք բժիշկները ճաշից յետոյ բժշկական օգնութեան մեծ կարիք էին զգում:

Պարզ ասելով, աշխարհի ամեն ծայրերից հաւաքուած գիտնական մարդկանց, հանդիսաւոր ճաշից յետոյ, հարկադրուած էին քաշ տալ իրենց տները սաստիկ հարբած դրութեան մէջ, ինչպէս Ուղիղ Անկիւնի բնակիչներին քաշ են տալիս գինետուններից:

Այս օրինակը մի տխուր բացառութիւն չէ: Լրագրները վերջերս հաղորդեցին մի ուրիշ նման փաստ: Մոսկուայում բժիշկների համառուսական ժողով կար, այդտեղ հարց է բարձրանում ժողովրդի արբեցութեան դէմ կռուելու միջոցների մասին: Վիճաբանութիւնների ժամանակ նրանցից մէկը առաջարկում է խնդրադրով դիմել կառավարութեանը, որպէս զի օրէնսդրական ճանապարհով պարտադիր և ստիպողական դարձնուի ալկոհոլիստների բժշկութիւնը: Շատերը հաւանութիւն են տալիս այդ ծրագրին: Այն ժամանակ վեր է կենում մի գաւառական բժիշկ և ասում.

— Եթէ այդ օրէնքը հաստատուի և այս բոպէիս գործադրուի, ես վախենում եմ, որ մեզնից շատերը, փոխանակ տուն վերադառնալու, իրանք հէնց առաջինը հիւանդանոց տարուին բժշկուելու համար: Ժողովը ամօ-

մեր առաջ: Համաձայնուեցէք, որ զգաստութեան քարոզիչներն համար այս այնքան էլ պատշաճ դրութիւն չէ, կամ աւելի ճիշտն ասած, մենք այս տեսակ պատրաստութեամբ անպէտք ենք արբեցութեան դէմ կռուելու համար:

— Եւ այսպիսի տեսարաններ, թանկագին Մէկսուէլ, ասաց Գրէյը՝ դառնալով իւր հիմնական մտքին, բացառիկ երևոյթներ չեն:

Բերեմ մի օրինակ: 1900 թուին Բերլինում կայացած բժիշկների միջազգային համաժողովի առթիւ քաղաքը ճաշ սարքեց: Այդ ճաշի ժամանակ այնքան շամպայն, գինի, գարեջուր և կօնեակ էր գործածուել, որ չար լեզուների ասելով, իրենք բժիշկները ճաշից յետոյ բժշկական օգնութեան մեծ կարիք էին զգում:

Պարզ ասելով, աշխարհի ամեն ծայրերից հաւաքուած գիտնական մարդկանց, հանդիսաւոր ճաշից յետոյ, հարկադրուած էին քաշ տալ իրենց տները սաստիկ հարբած դրութեան մէջ, ինչպէս Ուղիղ Անկիւնի բնակիչներին քաշ են տալիս գինետուններից:

Այս օրինակը մի տխուր բացառութիւն չէ: Լրագրները վերջերս հաղորդեցին մի ուրիշ նման փաստ: Մոսկուայում բժիշկների համառուսական ժողով կար, այդտեղ հարց է բարձրանում ժողովրդի արբեցութեան դէմ կռուելու միջոցների մասին: Վիճաբանութիւնների ժամանակ նրանցից մէկը առաջարկում է խնդրադրով դիմել կառավարութեանը, որպէս զի օրէնսդրական ճանապարհով պարտադիր և ստիպողական դարձնուի ալկոհոլիստների բժշկութիւնը: Շատերը հաւանութիւն են տալիս այդ ծրագրին: Այն ժամանակ վեր է կենում մի գաւառական բժիշկ և ասում.

— Եթէ այդ օրէնքը հաստատուի և այս բոպէիս գործադրուի, ես վախենում եմ, որ մեզնից շատերը, փոխանակ տուն վերադառնալու, իրանք հէնց առաջինը հիւանդանոց տարուին բժշկուելու համար: Ժողովը ամօ-

Թահար եղաւ և պարտադիր բժշկութեան նախագիծը մի կողմ դրուեցաւ :

— Մի ծանօթ տիկին, շարունակեց Գրէյ, — անկեղծ կերպով ասում էր ինձ մի անգամ, թէ նա չթողեց իւր ամուսնուն գնալ Փարիզ գիտնականների միջազգային համաժողովին, երկիւղ կրելով «միջազգային» կոնծաբանութիւնից :

— Նրանք այնտեղ աւելի խմում են, քան թէ գործ կատարում, — ասում էր տիկինը, — Զիկագոյի վերջին համաժողովից իմ ամուսինը վերադարձաւ բոլորովին հիւանդ :

Եթէ այսպէս խմում են գիտնական լուսատուները հանդիսաւոր ժողովներում, ինչ կարելի է ասել վաճառականների, զինուորականների, արտիստների ժողովների մասին : Ամենուրեք խմում, խմում ու խմում են, վեր առէք բոլոր յորելեանները, արձանների և նոր հիմնարկութիւնների բացումները, ուսումնական հաստատութիւնների տարեդարձները, բոլորն էլ վերջի վերջոյ կոնծաբանութեան են յանգում :

Նորերս կարգացի լրագրներում, թէ ինչպէս համալսարանական մի տօնի առթիւ տրուած ընթրիքին, որտեղ ուսուցչապետներն և ուսանողները խմուած էին ի միասին, երիտասարդութիւնը խնդրում է մի երիտասարդ գիտնականի ճառախօսել, որ և ասում է մօտաւորապէս հետևեալը.

— Պարոններ, ես առհասարակ չեմ խմում, բայց այսօր, մեզ համար այս թանկագին տօնին ես խմում եմ ու խմում : Խմում եմ համալսարանի ծաղկման համար, խմում եմ նրա սաների համար, խմում եմ նրա աշխատաւորների համար, խմում եմ գիտութեան ու յառաջագիմութեան համար : Խմենք մի անգամ ևս ի միասին այդ բոլորի համար :

Ես կարծում եմ, որ այդ նկատողութիւնը լրագրական մի տափակ հանաք էր : Եթէ այդպիսի մի դէպք

յիբաւի տեղի է ունեցել և եթէ ես լինէի ճառախօս ուսուցչապետի տեղ, ուրիշ կերպ կը խօսէի:

— Միւսերի պատանիներ, — կասէի ես նրանց, — մենք ամենքս էլ մարդ ենք և ինչ որ մարդկային է մեզնից հեռու չէ: Ամենքս էլ մեր պակասութիւններն ունինք, մեզնից իւրաքանչիւրը յաճախ կանգնած չէ լինում հարկաւոր բարձրութեան վերայ, Բայց այսօր, համալսարանի տօնի օրը, ցոյց տանք, որ արժանի ենք նրան: Թող մեր ամենքիս մէջ փոփոխե՛նք օգեօրութիւնը, եռայ միաբեր և մեր սրտերը սրբազան կրակով վառուին: Այն ամենը, ինչ որ մեր մէջ վսեմ, սուրբ, լուսաւոր և մաքուր է, որ դարձեցրել է մեր մէջ համալսարանը, բոլորը երևան հանենք ու զետեղենք կրակոտ ճառերի մէջ և մեզ կոթող դպրոցի սրբազան տօնի օրը՝ ասենք միաբերան: «մենք այս բոլորը քեզ ենք պարտական: Դու ես տուել մեզ այդ: Մենք կը յիշենք քո պատուէրները, սրբութեամբ կը պահենք և ազնիւ կերպով կը ծառայենք նրանց կեանքի մէջ»: Ուսանողութեան ընթացքում լոյս-համալսարանի հնոցի դաստիարական վրակից պաշար վեր առէք ձեզ համար և ապա մտէք կեանքի մէջ նոր լուսով զօրացած, և համալսարանի տարեգարծի օրը թող միշտ ձեզ համար ամենալուսաւոր օրը լինի:

— Տարաբախտաբար, թանկագին Միստեր Գրէյ, երիտասարդութիւնը իւր գեղավորներից այդպիսի ճառեր չի լսում, — ասաց Մէկսուէլ: — Նորերս հետաքրքրական խօսակցութիւն ունեցայ հասարակութեան մէջ մի մարդու հետ: Ես սառտիկ վրդովուել էի հարբած ուսանողների թատրանում՝ սարբած կուրի և ալմուկի պատճառով:

— Պարոններ, ինչպէս էք դուք ձեզ թոյլ տալիս այդպիսի անկարգութիւն, — ասում էի նրանց: — Զէ՛ որ դա վիրաւորական է «ուսանող» անուան համար: Ուսանողը պէտք է մաքրութեան տիպար լինի, նա պէտք է կարգապահութեան օրինակ լինի:

Ինչ ընդհատեց մի յարգելի ջենտլմեն, չորս հասունացած որդոց հայր:

— Դուք աւելի քան խիստ էք դէպի երիտասարդութիւնը.—ասաց նա ինձ:—Ես ինքս, երբ առաջին կուրսի ուսանող էի, համալսարանի տօնի օրը, քաղաքային թատրոնի սանդուղքներից չորեքթաթ անելով էի բարձրանում: Ամեն ինչ իւր ժամանակն ունի, հասուն տարիքը՝ լուրջ աշխատանք, երիտասարդ հասակը՝ ուրախութիւն:

—Միթէ յանցանք չէ այդպէս խօսելը: Իսկ այդպէս են խօսում ընտանիքի հայրերը և կրկնում են ամեն օր, ամեն մի քայլափոխում: Ճատ հասկանալի է ուրեմն, թէ ինչո՞ւ թեթեամիտ, տհաս երիտասարդութիւնը կոնծելը քաջութիւն է համարում և անխուսափելի ուղեկից ուսանողական կեանքի: Հետեանքը, ի հարկէ, միշտ տխուր է լինում:

Անհոգ թիթեռնիկի խաղը կրակի հետ անպատիժ չի մնում, նրա թևերը այրւում են: Այդպէս է և երիտասարդութիւնը. Գինետներում ու ճաշարաններում որքան աչքի ընկնող ձիրքի և զօրեղ մտքի տէր երիտասարդներ են փչանում: Արքեցոյութեան զոհ դարձած անձանց ցանկում տասնեակներով կարելի է տեսնել նշանաւոր արտիստների, գիտնականների, գեղարուեստագէտների, բժիշկների, գրողների և այլ հասարակական գործիչների անուններ:

Այդ բոլորի պատճառը թեթեամիտ վերաբերմունքն է դէպի արդիւնաբերութիւնը, յատկապէս պատանեկական և երիտասարդական հասակում: Հանաքը դառնում է սովորութիւն, այն ինչ որ սկզբում քաջագործութիւն է համարւում հետզհետէ դառնում է կորուսիչ կիրք և մեծ յոյսեր խոստացող հաղարաւոր մարդիկ զոհ են դառնում սարսափելի մոլոխին:

Պէտք է մերկացնել գինու առերևոյթ հրապոյրները և ցոյց տալ անօգնական երիտասարդութեան, որ խմելուց առաջացած կարճատեւ ուրախութեան հետեւում են երկարատեւ տանջանքներ և որ գլխաւորն է՝ պարծենալ պէտք է մի աւելի լուրջ բանով և ոչ թէ նրանով, թէ ո՞վ աւելի շատ կարող է խմել:

—Ահա հէնց այդ է ցաւը,—ասաց Գրէյ,—որ մեզանում ամենքն էլ խմում են և ոչ ոք դրանից չէ քաշուում. ամենքն էլ կոնծելը օրինական են համարում: Նախ և առաջ պէտք է ինտելիգենցիայի միջից վերացնել շատ արմատացած նախապաշարմունքներ ու սովեցտութիւններ և ապա միայն կարելի կըլինի յուսալ, որ ամբոյն ևս կզգաստանայ: Նախ պէտք է մշակներ, զգաստութեան զինուորներ պատրաստել:

—Այո,—հաւաչեց Մէկսուէլ,—սովորական պատմութիւնը, սովորական տխուր երգը. «դաշտը ընդարձակ է, գործը շատ, իսկ մշակներ չկան»:

—Գնանք ուրեմն աշխատելու, գործի կսչենք. լինենք նրա համար ճանապարհ հարթող և թող Աստուած մեզ օգնէ:

—Գնանք,—ասաց Մէկսուէլ,—յուսանք, որ մեր թոյլ աշխատանքն իսկ ի դուր չի կորչի: Աստուծոյ զօրութիւնը մարդկանց տկարութեան մէջ ևս յայտնուում է:

Ռուս. թարգմ. Մամբրէ վարդապետ.

